

Stosowanie wartości szacunkowych w sprawozdaniach finansowych w warunkach kryzysu a możliwość ich weryfikacji przez biegłego rewidenta

Łukasz Chojnowski^{*}, Stanisław Hońko^{**}

Streszczenie: Cel – ocena zakresu informacji o wartościach szacunkowych w raporcie z badania sprawozdań finansowych. Metodologia badania – głównymi metodami badawczymi są studia literaturowe i analiza przypadku. Pierwsze dwie części tekstu zostały uporządkowane zgodnie z podejściem dedukcyjnym, natomiast część empiryczna ma charakter dedukcyjno-indukcyjny. Wynik – efektem rozważań jest stwierdzenie o możliwości weryfikacji wartości szacunkowych przez biegłych rewidentów, przy jednoczesnym braku informacji o oszacowaniach w raporcie z badań. Oryginalność/Wartość – propozycja poszerzenia raportu z badania sprawozdań finansowych o informację na temat najważniejszych wartości szacunkowych.

Słowa kluczowe: biegły rewident, manipulacje finansowe, wartości szacunkowe, sprawozdanie finansowe

Wprowadzenie

Głównym motywem skłaniającym do nieuczciwego zawyżania wyniku finansowego przedsiębiorstwa w okresie osłabionej koniunktury jest stwarzanie pozorów stabilności firmy, jej rozwoju, trafności strategii, a także zachęcenie obecnych i potencjalnych inwestorów do zakupu lub powstrzymanie się od sprzedaży akcji, utrzymywanie dotychczasowych, zdobyciu nowych kontrahentów, a także spełnienie zastrzonych warunków kredytowania (Micherda 2010: 80).

Jest oczywiste, że fałszowanie sprawozdań finansowych nie ogranicza się do manipulowania wartościami szacunkowymi. Obszary, w których osąd kierownictwa wpływa znacząco na ostateczne kwoty zamieszczone w sprawozdaniu finansowym, są jednak szczególnie wrażliwe na manipulacje. W dalszej części artykułu podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na następujące pytania:

- 1) w jaki sposób można manipulować danymi szacunkowymi, w celu kształtowania tendencyjnie pozytywnego obrazu jednostki?
- 2) czy mechanizmy weryfikacji wartości szacunkowych w procesie rewizji finansowej pozwalają na wykrycie manipulacji?

^{*} Łukasz Chojnowski, Uniwersytet Szczeciński, Instytut Rachunkowości, Koło Naukowe Rachunkowości, Prezes e-mail: chojnowski.l@gmail.com.

^{**} dr Stanisław Hońko, Uniwersytet Szczeciński, Instytut Rachunkowości, Katedra Teorii Rachunkowości, ul. A. Mickiewicza 64,71-101 Szczecin, e-mail: honko@wneiz.pl.

Odpowiedź na te pytania łączy się z celem artykułu, którym jest ocena zakresu informacji o wartościach szacunkowych w raporcie z badania sprawozdań finansowych. Próbę badawczą ograniczono do raportów z rewizji wybranych, skonsolidowanych sprawozdań finansowych spółek z branży deweloperskiej, notowanych na Gieldzie Papierów Wartościowych w Warszawie za 2011 rok. Argumentem przemawiającym za takim doбором próby jest obserwowany spadek cen nieruchomości, który bez wątpienia wpłynął na rentowność spółek deweloperskich.

1. Wpływ kryzysu na nieuczciwe praktyki w rachunkowości

Kryzys finansowy, którego początkiem było bankructwo banku Lehman Brothers we wrześniu 2008 r., stanowi jedną z przyczyn trwającej obecnie recesji oraz problemów gospodarczych wielu państw. Jednym z czynników, który wpłynął na nierównowagę gospodarki amerykańskiej, było rosnące zadłużenie tego kraju, prowadzona ekspansywna polityka monetarna czy też słabość systemu nadzoru i kontroli. Z czasem kryzys objął kolejne branże, w tym branżę deweloperską, transportową, turystyczną czy motoryzacyjną. W Polsce szczególnie dotkliwy okazał się dla branży budowlanej. Banki zaostrzyły warunki udzielania kredytów hipotecznych, co wpłynęło na zmniejszenie cen mieszkań. W wyniku rosnącej relacji długu publicznego do dochodu narodowego oraz słabego wzrostu gospodarczego specjaliści ostrzegają o nadejściu kolejnej fali kryzysu, czego konsekwencją może być utrata zaufania do obligacji rządowych niektórych państw, upadki przedsiębiorstw czy wyhamowanie konsumpcji i inwestycji (Rybiński 2010).

Za jedno ze źródeł kryzysu uznaje się pejoratywnie rozumianą kreatywną rachunkowość, w tym szerokie wykorzystanie wartości szacunkowych w rachunkowości. Powstaje pytanie, czy istnieje odwrotna zależność, a mianowicie czy kryzys może być powodem nadużyć księgowych?

Zdaniem autorów odpowiedź jest twierdząca. W okresie dekonjunktury przedsiębiorstwa borykają się z wieloma problemami, jak spadek popytu, malejące przychody, trudności w uzyskaniu kredytu, znalezieniu inwestorów oraz pogorszenie się kluczowych wskaźników finansowych (Micherda 2010: 79–80). Chcąc ukryć prawdziwą kondycję finansową firmy, przedsiębiorcy mogą uciekać się do oszustw, w tym wykorzystując manipulacje wartościami szacunkowymi. Jej istotą jest „takie prezentowanie sytuacji majątkowej i finansowej, aby ukryć ich prawdziwą sytuację przed jej akcjonariuszami, kredytobiorcami i innymi zainteresowanymi podmiotami” (Gut 2006: 6). Z badania opracowanego przez *Ernst&Young* za rok 2012 (12. Światowe badanie nadużyć gospodarczych), w którym udział wzięli przedstawiciele kadry kierowniczej wyższego szczebla przedsiębiorstw międzynarodowych, wynika, że 5% badanych respondentów jest w stanie zmanipulować wyniki finansowe, w celu przetrwania kryzysu finansowego. Dla porównania w krajach Dalekiego Wschodu, 15% respondentów uważa za dopuszczalne fałszowanie sprawozdań finansowych. Co ciekawe, Polska wyróżnia się negatywnie na tle Europy Środkowo-Wschodniej oraz świata, gdzie odsetek menedżerów zainteresowanych nieetycznymi praktykami jest niemal dwukrotnie niższy (Rakowska 2012). Należy zwrócić szczególną uwagę na wyniki ankiety przeprowadzonej wśród niemal 400 dyrektorów finansowych. Niepokój budzą odpowiedzi, w których 47% dyrektorów finansowych uznało jedno lub kilka wątpliwych etycznie działań za dopuszczalne w czasie załamania kryzysu gospodarczego. Zaś 4% dyrektorów finansowych uzasadniało manipulowanie sprawozdaniami finansowymi chęcią

przetrwania. Podobne badanie dotyczące nadużyć gospodarczych przeprowadziła organizacja ACFE (*The Association of Certified Fraud Examiners*). Z raportu opracowanego na rok 2012 r. (*Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*) wynika, że do oszustw i nadużyć zawodowych należących do kategorii „fałszowanie sprawozdań finansowych” należy 7,6% analizowanych przypadków, podczas gdy w Raporcie 2010 było to 4,8%. Udział trzech badanych grup nadużyć w całości raportowanych przypadków uległ zasadniczym zmianom: sprzeniewierzenie aktywów stanowiło 87% przypadków, korupcja – 33%, a fałszywa sprawozdawczość – 80% (w 2010 r. wartości te stanowiły odpowiednio 86% / 33% / 5%).

Fałszowanie obrazu rzeczywistości gospodarczej jest przestępstwem. Konsekwencje, które może ponieść kierownictwo jednostki, nie ograniczają się do restrykcji karnych, ale mogą odbić się na dalszej karierze zawodowej. W związku z tym zastanawiające jest, dlaczego osoby odpowiedzialne za przygotowanie informacji finansowych są w stanie zaryzykować. Przyczyniają się do tego wygórowane ambicje kadry zarządzającej, potrzeba imponowania i tworzenia silnej pozycji rynkowej. Odrębną grupę stanowią osoby, dla których cel życiowy stanowi życie ponad stan oraz proces ciągłego wzbogacenia się. Obawa przed utratą pieniędzy, statusu społecznego i negatywną reakcją otoczenia często staje się obecnie usprawiedliwieniem uciekania się do nieetycznych praktyk (Wąsowski 2010: 31).

2. Metody manipulacji wartościami szacunkowymi

Stosowanie wartości szacunkowych jest konieczne w związku z perspektywną orientacją wyceny, przejawiającą się chociażby w definicji aktywów i zobowiązań, których wartość jest uzależniona od zdolności do generowania lub utraty korzyści ekonomicznych. Pojęcie „wartości szacunkowe” zostało zdefiniowane w Krajowym Standardzie Rachunkowości nr 7 jako „przybliżone kwoty pieniężne przyjęte przez jednostkę do wyceny określonych składników aktywów lub pasywów bądź przychodów i kosztów wobec niemożności ich dokładnej wyceny” (KSR 7, pkt II.12.). W Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości nr 8 „Zasady (polityka) rachunkowości, zmiany wartości szacunkowych i korygowanie błędów”, stwierdza się, że niepewność związana z działalnością gospodarczą utrudnia lub uniemożliwia dokładną wycenę niektórych pozycji w sprawozdaniu finansowym. Brak precyzyjnej wyceny nie wyklucza możliwości ujęcia aktywów i zobowiązań, ponieważ składniki te mogą być wycenione szacunkowo, na podstawie dostępnych, wiarygodnych informacji (MSR 8, §32). W standardzie jest również mowa o relacji między wartościami szacunkowymi a wiarygodnością informacji. Stwierdza się bowiem, że „wykorzystanie racjonalnych oszacowań stanowi istotną część przygotowania sprawozdań finansowych i nie podważa ich wiarygodności” (MSR 8, §33). Przykładem pozycji wymagających stosowania oszacowań są: należności wątpliwe, długo rotujące zapasy, aktywa i zobowiązania finansowe, aktywa podlegające amortyzacji oraz zobowiązania z tytułu gwarancji. W KSR 7 dodatkowo wymienia się aktywa i rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego, rezerwy na zobowiązania i bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, koszty związane z długoterminowymi umowami oraz wszystkie pozycje wyceniane w wartości godziwej. Z kolei w Międzynarodowym Standardzie Rachunkowości nr 540 „Badanie wartości szacunkowych, w tym szacunków wartości godziwej i powiązanych ujawnień” podaje się przykłady pozycji, których wycena wymaga oszacowań, w podziale na związane z wartością godziwą oraz pozostałe. Pierwsza grupa obejmuje:

- złożone instrumenty finansowe, niebędące w obrocie na aktywnym i otwartym rynku,
- płatności w formie akcji,
- rzeczowe aktywa trwale utrzymywane do zbycia,
- niektóre aktywa lub zobowiązania przejęte w ramach połączenia jednostek, w tym wartość firmy i wartości niematerialne,
- transakcje wymiany aktywów lub zobowiązań między niezależnymi stronami bez pieniężnej zapłaty, na przykład wymiana urządzeń fabrycznych między różnymi dziedzinami działalności.

Warto zwrócić uwagę, że w MSR nr 540 nie wymienia się wszystkich pozycji wycenianych w wartości godziwej, a jedynie takie, których wycena wymaga zastosowania innych danych wejściowych, niż pochodzące z aktywnego rynku.

Jak wynika z MSR nr 540, poza aktywami i zobowiązaniami wycenianymi w wartości godziwej, szczególnej uwagi biegłego rewidenta wymagają na przykład:

- koszty wynikające ze sporów prawnych i wyroków sądowych,
- zobowiązania z tytułu napraw gwarancyjnych,
- metody amortyzacji lub okres użytkowania aktywów,
- odpisy aktualizujące inwestycje.

Z przedstawionej listy wynika, że wycena większości pozycji bilansu w mniejszym lub większym stopniu wymaga oszacowań. Manipulacja założeniami stosowanymi przy szacowaniu wartości może być narzędziem niwelowania skutków kryzysu. Jednym ze sposobów zawyżania wartości aktywów może być celowe przeszacowanie ich wartości godziwej. Dotyczy to głównie pozycji wycenianych z zastosowaniem technik wyceny, głównie z zastosowaniem metody kosztowej albo dochodowej, dopuszczonej jako alternatywę przy braku danych wejściowych z aktywnego rynku w MSSF 13 „Wycena w wartości godziwej”. Nie ma przy tym znaczenia czy podstawą wyceny są własne szacunki kierownictwa jednostki, czy opinie zewnętrznych rzeczoznawców.

Zagrożenia związane z manipulacją wartościami szacunkowymi nie ograniczają się do pozycji wycenianych w wartości godziwej. Mogą one dotyczyć również:

- braku odpisów z tytułu utraty wartości aktywów oraz wydłużenia okresu ich ekonomicznej użyteczności,
- zawyżania kosztów wytworzenia zapasów i aktywów trwałych,
- nie tworzenia lub zaniżania kwot rezerw i biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów,
- zawyżania stopnia zaawansowania prac w kontraktach długoterminowych,
- ujmowania wartości niematerialnych i prawnych, których potencjał korzyści ekonomicznych jest trudny do udowodnienia (np. *know-how*),
- zawyżania wartości rozliczeń międzyokresowych kosztów, w tym aktywów z tytułu odroczonego podatku.

Warto dodać, że wartości szacunkowe są podstawą wyceny najważniejszych pozycji bilansu banków i zakładów ubezpieczeń. Ekspozycje kredytowe w bankach są wyceniane w skorygowanej cenie nabycia, a ich wartość bilansowa jest pomniejszana o rezerwy celowe. Banki stosujące MSR/MSSF korygują wartość udzielonych kredytów, tworząc odpisy aktualizujące na podstawie własnych systemów oceny ryzyka nieściągalności należności. Z kolei w zakładach ubezpieczeń najważniejszą pozycją pasywów są rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe, które muszą być pokryte lokatami. Wycena rezerw techniczno-ubezpieczeniowych odbywa się na zbliżonych zasadach do innych rezerw, natomiast loka-

ty są wyceniane jak instrumenty finansowe, czyli głównie z zastosowaniem wartości godziwej i skorygowanej ceny nabycia.

Przedstawione przykłady skłaniają do refleksji o procedurach rewizji finansowej. Można uznać, że przedstawienie informacji z perspektywy kierownictwa, znającego specyfikę działalności i posiadającego doświadczenie w ocenie otoczenia oraz możliwości jednostki prowadzi do zwiększenia użyteczności sprawozdań finansowych. Wymaga to jednak wiary w dobre intencje kierownictwa oraz skuteczność rewizji finansowej. Użytkownik sprawozdania finansowego nie ma jednak dostępu do wszystkich informacji. W szczególności nie może odtworzyć procesu ustalania wartości w drodze oszacowań.

Dostęp do wszystkich informacji posiada biegły rewident, który powinien sprawdzić przyjęte założenia i poprawność obliczeń, a także zakres ujawnionych informacji o istotnych szacunkach. W dalszej części opracowania syntetycznie przedstawiono procedury badania wartości szacunkowych.

3. Procedury weryfikacji poprawności wartości szacunkowych

Rosnąca liczba regulacji rachunkowości nie zmniejsza znaczenia wartości szacunkowych. Przeciwnie, coraz większe potrzeby informacyjne użytkowników sprawozdań finansowych, w tym dotyczące przewidywanej wartości przedsiębiorstwa, wpływają na coraz szersze stosowanie oszacowań, a wartość wielu składników bilansu jest raczej prawdopodobna, niż pewna. Ciekawie do opisywanego zagadnienia odnosi się M. Kutera, wiążąc brak zaufania do mechanizmów rewizji finansowej ze złożonością rozwiązań stosowanych w rachunkowości. Autorka wychodzi z założenia, że „w obliczu używania w rachunkowości tak skomplikowanych szacunków, zbyt dużej swobody w doborze metod wyceny, szerokiego zastosowania wartości godziwej [...] biegły rewident nie jest w stanie „przyklepać” niektórych sprawozdań finansowych” (Kutera 2009: 193). Jak dalej argumentuje autorka, brak możliwości odpowiedzialnego odniesienia się do wartości szacunkowych wynika z obiektywnych przesłanek, jak brak możliwości łączenia funkcji biegłego rewidenta z posiadaniem kwalifikacji rzeczoznawcy majątkowego, aktuarusza czy prawnika. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że biegły rewident stwierdza zgodność sprawozdania finansowego z rzeczywistością i przyjętymi przez jednostkę zasadami (polityką) rachunkowości, nie może on selektywnie odnosić się do pozycji wycenianych szacunkowo.

Procedury związane z badaniem wartości szacunkowych wynikają, między innymi, z:

- Międzynarodowego Standardu Rewizji Finansowej nr 540: Badanie wartości szacunkowych, w tym szacunków wartości godziwej i powiązanych ujawnień,
- Międzynarodowego Standardu Rewizji Finansowej nr 620: Korzystanie z wyników pracy eksperta powołanego przez biegłego rewidenta.

Odpowiedzialność za wycenę ponosi kierownictwo, natomiast zadaniem biegłego rewidenta jest uzyskanie dowodów potwierdzających, że wartości zaprezentowane w sprawozdaniu finansowym odpowiadają rzeczywistości i są zgodne z przyjętymi przez jednostkę zasadami (polityką) rachunkowości. Przeprowadzenie badania wymaga rozpoznania i oceny ryzyka istotnego zniekształcenia wartości szacunkowych. Wymaga to poznania specyfiki jednostki i jej otoczenia, między innymi, poprzez:

- poznanie zasad rozpoznawania przez kierownictwo zdarzeń i warunków, uzasadniających konieczność stosowania oszacowań,

- pozyskanie informacji o procedurach wyceny z zastosowaniem wartości szacunkowych.

W tym celu biegły rewident ma obowiązek zapoznania się z metodami i modelami szacowania wartości oraz przyjętymi założeniami oraz pozyskuje informacje o :

- stosowaniu przez kierownictwo opinii zewnętrznych ekspertów,
- istotnych zmian wartości szacunkowych w odniesieniu do poprzednich okresów,
- sposobie oceny niepewności oszacowań przez kierownictwo.

W MSRF 540 jest również mowa o stronniczości kierownictwa, związanej z zamierzoną i niezamierzoną subiektywnością szacowania. Zamiar wykorzystania oszacowań do wprowadzenia w błąd użytkowników sprawozdań finansowych jest określany mianem oszustwa. Mimo, że w obu przypadkach oznaki stronniczości wpływają na czynności rewizji, mogą być trudne do wykrycia.

Stronniczość osądu występuje szczególnie w sytuacji, gdy regulacje prawne nie precyzują zasad wyceny danej pozycji aktywów lub zobowiązań. Badanie wymaga wówczas uzyskania odpowiedzi na następujące pytania :

- czy zastosowanie określonej metody wyceny jest w tym przypadku racjonalne?
- czy metoda wyceny jest dostosowana do pozycji aktywów/zobowiązań?
- czy metoda wyceny uwzględnia specyfikę badanej jednostki i jej otoczenia?

Stwierdzenie przez kierownictwo, że zastosowanie różnych metod prowadzi do uzyskania różnych wyników powinno być dla biegłego rewidenta informacją, która metoda jest w określonych warunkach najbardziej odpowiednia.

Zalecane w MSRF nr 540 rozwiązania dotyczące modeli wyceny są uzależnione od tego, czy dany model jest ogólnie dostępny, czy jest własnym modelem opracowanym indywidualnie przez jednostkę. Należy zauważyć, że celem badania nie jest uzyskanie dowodów o samych założeniach przyjętych przy szacowaniu wartości. Badanie jedynie weryfikuje, czy założenia stanowią racjonalną podstawę ustalenia wartości w sprawozdaniu finansowym .

Kolejnym zagadnieniem jest ocena założeń przyjętych przez kierownictwo, w tym weryfikacja ich racjonalności i spójności oraz zdolności odzwierciedlenia możliwych do zaobserwowania założeń rynkowych.

MSRF nr 540 wymienia przykładowe okoliczności, obligujące biegłego rewidenta do samodzielnego szacowania kwoty lub przedziału wartości szacunkowych, a mianowicie:

- wartość szacunkowa nie jest uzyskiwana w ramach rutynowego przetwarzania danych,
- wartości szacunkowe ustalane we wcześniejszych okresach budzą zastrzeżenia,
- system kontroli wewnętrznej nie jest odpowiednio zaprojektowany lub funkcjonuje niewłaściwie,
- zdarzenia między dniem bilansowym a datą badania przeczą założeniom kierownictwa,
- są dostępne alternatywne źródła danych, które mogą zostać wykorzystane w procesie badania.

Biegły weryfikujący poprawność oszacowań wartości może korzystać z pomocy ekspertów. Zaangażowanie osób posiadających specjalistyczne kwalifikacje może być konieczne, gdy:

- przedmiotem wyceny są pozycje bilansu typowe dla określonej branży,
- występuje wysoki poziom niepewności szacunków,

- są stosowane specjalistyczne modele wraz ze złożonymi obliczeniami, na przykład do szacowania wartości godziwej w warunkach braku danych wejściowych możliwych do zaobserwowania,
- procedury badania są reakcją na ocenione ryzyko.

Zasady współpracy z zewnętrznymi ekspertami są określone w MSRF nr 620, który ogranicza możliwość wykorzystania opinii specjalistów do:

- wyceny złożonych instrumentów finansowych, nieruchomości, maszyn, biżuterii, dzieł sztuki, antyków, wartości niematerialnych, aktywów i zobowiązań ujawnionych w związku z połączeniem jednostek oraz aktywów, które utraciły wartość,
- prawa, w tym prawa podatkowego,
- aktuariatu,
- zasobów ropy i gazu,
- wyceny zobowiązań z tytułu ochrony środowiska, w tym kosztów jego rekultywacji.

Jednym z zadań biegłego rewidenta związanym z badaniem wartości szacunkowych jest sprawdzenie kompletności i poprawności ujawnień informacji na temat wartości szacunkowych, w tym wartości godziwej. Regulacje prawne wymagają szerokich ujawnień związanych z wartościami szacunkowymi, które powinny uzmysłwić użytkownikom informacji istniejące ograniczenia sprawozdawczości finansowej i lepsze poznanie specyfiki jednostki (Hass-Symotiuk, Mućko 2005: 179).

Biegły powinien jednakowo traktować ujawnienia obowiązkowe i fakultatywne, gdyż kierownictwo nie jest uprawnione do zamieszczania oszacowań wartości godziwej bez wystarczających dowodów na potwierdzenie tych szacunków.

Do przykładowych ujawnień związanych z wartościami szacunkowymi w MSRF 540 zalicza się informacje o:

- przyjętych założeniach,
- zastosowanych metodach szacowania, w tym o wybranym modelu,
- uzasadnieniu wyboru określonej metody,
- wpływie zmian metod szacowania w porównaniu z poprzednim okresem,
- przyczynach i skutkach niepewności oszacowań.

Biegły nie ma obowiązku przeprowadzania własnych ocen wartości szacunkowych, jeżeli uznaje rozwiązania przyjęte przez kierownictwo za prawidłowe. Do zadań biegłego należy jedynie weryfikacja założeń przyjętych przez kierownictwo (Garstka 2009: 116). Prowadzi to do stwierdzenia, że niezależne obliczenia biegłego są obowiązkowe jedynie w wypadku podejrzenia o oszustwo lub istotne ryzyko nieodłącznie związane z badaniem. Takie obliczenia są czasochłonne i mogą wymagać powołania zewnętrznych ekspertów, co wiąże się z dodatkowymi kosztami ponoszonymi przez biegłego rewidenta.

Jak wynika z MSRF nr 540, biegły rewident „może w niektórych przypadkach uznać za odpowiednie zachęcenie kierownictwa do opisanie w informacji dodatkowej [...] okoliczności związanych z niepewnością szacunków”. Cytowane zdanie nie ma charakteru obligującego. Biegły rewident jest jedynie zachęcany do wpływu na kierownictwo, w celu zamieszczenia w sprawozdaniu finansowym użytecznych informacji na temat wartości szacunkowych, o czym świadczy użycie sformułowań: „zachęcenie”, „może”, „uznać” czy „w niektórych przypadkach”.

Podsumowując syntetyczny opis zasad rewizji wartości szacunkowych, można dojść do wniosku, że stosowane obecnie rozwiązania w zakresie rewizji koncentrują się na gromadzeniu dowodów z badania, a mniejszą wagę przywiązują do użyteczności informacji finansowych. Taki wniosek zainspirował autorów do analizy raportów z rewizji sprawozdań

finansowych spółek branży deweloperskiej, służącej ocenie zakresu informacji na temat zastosowanych oszacowań przez kierownictwo. Wyniki tej analizy zawiera tabela 1.

Tabela 1

Informacje na temat oszacowań w raportach z badania sprawozdań finansowych spółek branży deweloperskiej za 2011 r.

Nazwa spółki	Biegły rewident	Zakres ujawnień
Narodowy Fundusz Inwestycyjny Octava SA	Grant Thornton Frąckowiak Sp. z o.o. Sp. k.	brak
Alterco SA	BDO sp. z o.o.	brak
Atlas Estates Limited SA	BDO LLP, Wielka Brytania	brak
Celtic Property Developments SA	PricewaterhouseCoopers Sp. z o.o.	Informacja o utracie wartości nieruchomości inwestycyjnych z podaniem lokalizacji (Ursus). Zmniejszenie wartości bilansowej o niemal 220 mln złotych wynika ze zmiany metody wyceny z rezydualnej na porównawczą. Zmiana metody wynika ze zmiany przeznaczenia gruntu w związku z brakiem planu zagospodarowania przestrzennego. Zmniejszenie wartości zapasów o ponad 10 mln zł, bez podania przyczyn utraty wartości.
Dom Development SA	Ernst & Young Audit Sp. z o.o.	brak
Echo Investment SA	PricewaterhouseCoopers Sp. z o.o.	Informacje o zawyżeniu aktywów i rezerw z tytułu odroczonego podatku odpowiednio o 17 i 49 mln zł, co spowodowało zaniżenie wyniku finansowego netto o 31 mln zł. Zmiana wartości nieruchomości inwestycyjnych in plus o 85 mln zł „była wynikiem zmian w portfelu inwestycyjnym Grupy oraz wycen nieruchomości do wartości godziwej”.
ED Invest SA	HLB Sarnowski&Wiśniewski	Stosowane przez spółkę zasady wyceny [...] są zgodne z wymogami MSR/MSSF, [...] zostały prawidłowo wybrane i są stosowane w sposób prawidłowy i ciągły za wyjątkiem zmian związanych z przejściem na MSSF.
Gant Development SA	Deloitte Audyt Sp z o.o.	brak
GTC SA	Ernst & Young Audit Sp. z o.o.	brak

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań finansowych spółek giełdowych dostępnych w relacjach inwestorskich na stronach internetowych emitentów.

W tabeli 1 ujęto informacje na temat 10 grup kapitałowych, natomiast do sektora deweloperów na 1 kwietnia 2013 roku zakwalifikowano 29 podmiotów. Autorzy zrezygnowali z analizy wszystkich raportów biegłych rewidentów ze względu na ich szablonowy charakter. Znaczna część raportów w dużej części powiela informacje ze sprawozdań finansowych. Brak informacji o wartościach szacunkowych jest szczególnie zastanawiający, gdy głównymi pozycjami aktywów badanych jednostek są nieruchomości kwalifikowane do inwestycji albo do zapasów. Zmiany oszacowań tych pozycji wpływają istotnie na wynik finansowy, a w niektórych przypadkach mogą zadecydować o tym, czy jednostka wykaże

zysk czy stratę za dany okres. Informacje na temat wartości szacunkowych i ryzyka związanego z nietrafionymi prognozami dotyczącymi wartości w raportach biegłych rewidentów nie występują lub są szczątkowe. Brak informacji o weryfikacji wartości szacunkowych przez biegłych rewidentów budzi wątpliwości, gdy w sprawozdaniach finansowych informuje się o możliwych błędach związanych z oszacowaniami. Przykładem mogą być ujawnienia w sprawozdaniu finansowym Grupy GTC SA, zawarte w tabeli 2.

Tabela 2

Główne czynniki ryzyka związane z wyceną nieruchomości inwestycyjnych w wartości godziwej w grupie kapitałowej GTC SA

Wyszczególnienie	Opis
Informacje ogólne	Wycena nieruchomości jest z natury subiektywna i niepewna, ponieważ dokonywana jest na podstawie założeń, które mogą różnić się od faktycznych przyszłych zdarzeń.
Źródła ryzyka	Nie ma pewności, że wyceny nieruchomości Grupy (niezabudowanych, w trakcie realizacji oraz zakończonych) będą odzwierciedlały faktyczne ceny ich sprzedaży, ani że zostanie osiągnięta szacowana stopa kapitalizacji i zrealizowany zostanie zakładany roczny przychód z wynajmu nieruchomości. Prognozy mogą okazać się nieprawidłowe z powodu ograniczonej ilości oraz jakości publicznie dostępnych danych i badań dotyczących Polski oraz pozostałych rynków, na których Grupa prowadzi działalność w porównaniu z rynkami rozwiniętymi. Dodatkowym czynnikiem wpływającym na wycenę oraz w szczególności na planowanie projektów, są koszty budowy, szacowane przez Grupę i określone na podstawie aktualnych cen oraz prognozowanych kosztów budowy w przyszłości, podczas gdy faktyczne koszty mogą okazać się odmienne.
Konsekwencje nieprawidłowości prognoz i założeń	Jeżeli prognozy i założenia stanowiące podstawę dokonanych wycen nieruchomości [...] okażą się nieprawidłowe, faktyczna wartość nieruchomości [...] może istotnie różnić się od wskazanej w „Raporcie Wyceny”. Ponadto spadek wartości nieruchomości stanowiących aktywa Grupy może zarówno negatywnie wpłynąć na zdolność Grupy do wywiązania się ze zobowiązania do utrzymania danej wysokości współczynnika wartości kredytu do wartości nieruchomości (tzw. <i>loan-to-value ratio</i> – LTV).

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania zarządu z działalności Grupy Kapitałowej Globe Trade Centre SA za 2011 rok, s. 12.

Brak informacji o weryfikacji wartości szacunkowych w raportach biegłych rewidentów nie świadczy o tym, że nie zostały one sprawdzone w toku rewizji. Informacje na temat procedur rewizji są zawarte w obszernej dokumentacji rewizyjnej, która ma poufny charakter. Zdaniem autorów raport biegłego rewidenta powinien informować:

- czy wartości szacunkowe zostały zweryfikowane,
- czy biegły zastosował własne oszacowania,
- w jakim stopniu oszacowania wpływają na sumę bilansową i wynik finansowy,
- czy zmiany wartości szacunkowych wpłynęły na przepływy pieniężne.

Ujawnienie tych informacji nie naruszy tajemnicy obowiązującej biegłego rewidenta, a może przyczynić się do zmniejszenia manipulacji wartościami szacunkowymi.

Uwagi końcowe

We wprowadzeniu zostały zadane następujące pytania:

- 1) w jaki sposób można manipulować danymi szacunkowymi w celu kształtowania tendencyjnie pozytywnego obrazu jednostki?

- 2) czy mechanizmy weryfikacji wartości szacunkowych w procesie rewizji finansowej pozwalają na wykrycie manipulacji?

Odpowiedź na pierwsze pytanie została udzielona w treści artykułu. Odnosząc się do drugiego zagadnienia, należy udzielić pozytywnej odpowiedzi. Biegły rewident, na podstawie dowodów badania, jest w stanie wykryć manipulacje wartościami szacunkowymi w celu tendencyjnego odzwierciedlenia rzeczywistości przez kierownictwo. Tym bardziej, że w okresie kryzysu takie zagrożenie jest realne. Szkoda jednak, że informacje na temat weryfikacji tych wartości nie są zawarte w dostępnych raportach z badania. W ocenie autorów taka rozbudowa raportu nie jest ani kosztowna, ani nie naraża jednostki sporządzającej sprawozdanie finansowe na ujawnienie tajemnic, które mogłyby zostać wykorzystane przez konkurencję.

Literatura

- Gut B. (2006), *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*, C.H. Beck, Warszawa.
- Hass-Symotiuł M., Mućko P. (2005), *Subiektywne oceny w sprawozdaniu finansowym sporządzonym według MSSF*, w: *Sprawozdawczość i rewizja finansowa w procesie poprawy bezpieczeństwa obrotu gospodarczego*, red. B. Micherda, Centrum Rozwoju i Promocji Akademii Ekonomicznej, Kraków.
- Micherda B. (2010), *Rachunkowość wobec kryzysu gospodarczego*, Difin, Warszawa.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej nr 540: Badanie wartości szacunkowych, w tym szacunków wartości godziwej i powiązanych ujawnień.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej nr 620: Korzystanie z wyników pracy eksperta powołanego przez biegłego rewidenta.
- Rakowska M. (2012), *Coraz więcej korupcji w biznesie. Polska wyróżnia się... na niekorzyść*, strona internetowa dziennika „Polska The Times”, <http://www.polskatimes.pl/artukul/582093,coraz-wiecej-korupcji-w-biznesie-polska-wyroznia-sie-na,id,t.html?cookie=1> (25.02.2013).
- Rybiński K. (2010), *Kolejna fala kryzysu?*, strona internetowa „Wprost”, <http://www.wprost.pl/ar/200811/Kolejna-fala-kryzysu/?pg=0> (28.02.2013).
- Uchwała nr 6/12 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 24 kwietnia 2012 r. w sprawie przyjęcia Krajowego Standardu Rachunkowości nr 7, DzUrż Min. Fin. poz. 34, pkt II.12.
- Wąsowski W. (2010), *Kreatywna rachunkowość fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.

USE OF ESTIMATES IN THE FINANCIAL STATEMENTS UNDER CRISIS AND THE POSSIBILITY OF VERIFICATION

Abstract: Purpose – assessment of the extent of information about estimates in the audit report. Design/Methodology/approach – main research methods were literature studies and case studies. Two first parts of the text were ordered according to the deductive attempt, however the empirical part has deductive-inductive character. Findings – an effect of deliberations is stating about the possibility of verification of estimates by auditors, at the lack of information about the estimates in the audit report. Originality/value – proposal to add statements information about the most important estimates in the audit report.

Keywords: auditor, financial manipulations, estimates, financial statement

Cytowanie

- Chojnowski Ł., Hońko S. (2013), *Stosowanie wartości szacunkowych w sprawozdaniach finansowych w warunkach kryzysu a możliwość ich weryfikacji przez biegłego rewidenta*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 765, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 61, t. 2, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 533–542; www.wneiz.pl/frfu.